

УДК 338.43.01/02:631.115:332.133.2

ВНУТРІШНЬОРЕГІОНАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ АГРАРНОГО БІЗНЕСУ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

О.В. Радутна

Одеський державний аграрний університет

Ключові слова: *реформування, реорганізація, підприємництво, організаційно – правові форма господарювання, агровиробнича зона, підзона.*

Анотація. *Розглянуто тенденції розвитку організаційно – правових форм господарювання Одеської області. Особлива увага приділяється змінам форм господарювання у розрізі агровиробничих зон і підзон регіону.*

Вступ. Успішне становлення ринкової економіки в одному із головних секторів національної економіки – аграрному потребує прискореного розвитку і становлення вітчизняного агровиробничого підприємництва, що є особливо актуальним з огляду вирішення питань національної продовольчої безпеки, загострення проблеми зайнятості сільського населення, фінансування розвитку сільських територій різних регіонів. Аграрне виробниче підприємництво в Україні нині функціонує в різних організаційних і організаційно - правових формах, базуючись на використанні власних приватних чи корпоративних і залучених ресурсів, активно поєднуючи різні напрями основної діяльності та сфери господарювання. В Україні ще продовжується процес становлення і формування оптимальних форм господарювання агровиробничого бізнесу, що з одного боку відкриває нові потенційні можливості в розвитку аграрного виробництва, а з іншого – обумовлює певну нестабільність організаційно – економічних і правових передумов його розвитку, пов'язаних з реорганізацією конкретних суб'єктів.

Аналіз останніх досліджень. Питання становлення і розвитку організаційно - правових форм господарювання аграрного підприємництва в Україні досліджувались багатьма відомими вітчизняними економістами - аграрниками, серед яких слід відмітити В.В. Зіновчука, М.М. Ільчука, Ю.О. Лупенка, М.Й. Маліка, В.Я. Месель-Веселяка, П.Т. Саблука та інших.

Але у більшості випадків дослідження щодо формування і розвитку суб'єктів аграрного підприємництва здійснювались на загальнонаціональному рівні. Особливості внутрішньорегіональних тенденцій цього розвитку та їх чинників досліджувались досить слабо. Однак, саме вони в значній мірі обумовлюють загальнонаціональні тенденції становлення і активізації розвитку агровиробничого бізнесу та його кінцеву результативність.

Відповідно метою даної статті є виявлення внутрішньорегіональних зональних тенденцій розвитку організаційно – правових форм агровиробничого підприємництва Одеського регіону та чинників, що їх обумовлюють.

Результати досліджень. Внаслідок нестабільної політичної ситуації та економічної обстановки у державі, а також впливу зовнішніх макроекономічних чинників, розвитку конкурентного середовища і посилення конкуренції у 2009 році в Одеській області продовжувались процеси реорганізації суб'єктів аграрного виробничого підприємництва, що відбувалось як за рахунок централізації – об'єднання, злиття, поглинання, так і за рахунок процесів децентралізації, тобто поділу на самостійні суб'єкти господарювання уже новостворених підприємств ринкового типу, які були утворені в процесі реформування КСП. При цьому слід зазначити, якщо за агровиробничими зонами і підзонами і в середині них за адміністративними районами ці зміни мали різновекторний характер, то в цілому в Одеському регіоні у 2009 р. – період загострення економічної кризи, в порівнянні з попереднім роком відновився процес подрібнення суб'єктів господарювання та зростання їх кількості. Так, якщо у 2008 р. в порівнянні з 2005 р. вперше за весь період реформування земельно – майнових відносин регіонального АПК у Одеській області відмічалось максимальне зменшення, а саме з 1073 до 1055 (на 18 од.) юридичних осіб - суб'єктів аграрного виробничого підприємництва, які були створені на базі 483 КСП, то у 2009 р. їх

кількість уже зросла до 1065 од. (табл. 1).

Таблиця 1. *Наявність основних суб'єктів аграрного бізнесу в Одеському регіоні заорганізаційно - правовими формами господарювання*

Організаційно – правові форми с.-г. підприємств	2005 р.		2006 р.		2007 р.		2008 р.		2009 р.	
	кількість, од.	питова вага, %	кількість, од.	питова вага, %	кількість, од.	питова вага, %	кількість, од.	питова вага, %	кількість, од.	питова вага, %
Всього зареєстровано с.-г. підприємств	1217	х	1172	х	1184	х	1182	х	1190	х
в тому числі у процесі реформування 483 КСП	1073	100,0	1059	100,0	1057	100,0	1055	100,0	1065	100,0
з них: приватні підприємства (ПП)	186	17,3	215	20,3	212	20,1	218	20,7	217	20,4
с. – г. виробничі кооперативи (СВК)	253	23,6	250	23,6	246	23,3	236	22,3	224	21,0
господарські товариства (ГТ) - всього	343	32,0	356	33,6	344	32,5	353	33,5	369	34,6
фермерські господарства (ФГ)	257	4,0	211	19,9	230	21,7	231	21,9	236	22,2
інші формування	34	3,2	27	2,6	25	2,4	17	1,6	19	1,8

На відміну від тенденцій попередніх років, коли структурні зміни спостерігалися за 24 районами області за усіма основними організаційно– правовими формами агровиробничого підприємництва, у 2009 р. вони відбулись лише у 17-ти адміністративних районах регіону усіх агровиробничих зон і підзон. Але найбільш динамічними в останньому році в порівнянні з попереднім роком вони були у Балтському районі Лісостепової зони (зменшення на 5 од.) та у Білгород – Дністровському (зменшення на 8 од.) і Кілійському (збільшення на 23 од.) районах південно – степової підзони Степової зони області (табл. 2).

Водночас найбільш сталими за наявністю суб'єктів агровиробничого бізнесу в регіоні залишаються Іванівський і Ренійський райони, де їх кількість у 2005 – 2008 р.р. залишалась незмінною - 20 і 16 од. і лише у 2009 р. вона скоротилась - у Іванівському районі на одне господарське товариство, а у Ренійському – на один сільськогосподарський виробничий кооператив. Незмінним у 2009 р. в порівнянні з 2008 р. за кількістю суб'єктів господарювання агробізнес - середовище залишалось у Ананьївському (57 од.), Красноокнянському (39 од.), Савранському (30 од.) районах Лісостепової зони; Ширяївському (28 од.) районі центрально-степової підзони, Ізмаїльському (99 од.), Саратському (28 од.), Тарутинському (46 од.), Татарбунарському (27 од.) районах південно-степової підзони та Біляївському (67 од.) районі приміської підзони Степової зони Одеської області, де зміни різновекторного характеру відбувалися у попередні роки.

Відносно стабільною системою аграрного виробничого бізнесу у 2005-2009 р.р. в цілому, крім вищезазначених двох районів, характеризувались Ананьївський, Кодимський, Савранський райони у Лісостеповій зоні, де число аграрних формувань змінилось на 2 - 6 од., Овідіопольський район у приміській підзоні та Татарбунарський і Болградський райони у південно–степовій підзоні Степової зони, в яких число господарств зменшилось на 5 і 6 од.

Таблиця 2. Моніторинг суб'єктів аграрного бізнесу в Одеській області за агропродовольчими зонами і підзонами

Зона, підзона, райони	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2009 р. +; - до	
						2005 р.	2008 р.
Лісостепова:	421	351	347	351	343	-78	-8
Ананьївський	63	59	59	57	57	-6	-
Балський	47	43	43	43	38	-9	-5
Кодимський	31	33	29	30	29	-2	-1
Котовський	70	64	64	57	56	-14	-1
Красноокнянський	27	29	29	39	39	12	-
Любашівський	155	91	91	95	94	-61	-1
Савранський	28	32	32	30	30	2	-
Степова:	652	708	710	704	722	70	18
в т.ч.:							
центрально-стєпова :	213	212	196	183	187	-26	4
Березівський	46	52	40	41	39	-7	-2
Велико-Михайлівський	49	37	36	34	36	-13	2
Іванівський	20	20	20	20	19	-1	-1
Миколаївський	18	25	25	21	25	7	4
Роздільнянський	18	29	26	26	28	10	2
Фрунзівський	24	17	17	13	12	-12	-1
Ширяєвський	38	32	32	28	28	-10	-
південно-стєпова:	306	355	354	358	371	65	13
Арцизький	26	19	17	17	18	-8	1
Білгород-Дністровський	46	54	54	54	46	-	-8
Болградський	39	42	43	35	33	-6	-2
Ізмаїльський	77	96	96	99	99	22	-
Кілійський	21	39	39	36	59	38	23
Ренійський	16	16	16	16	15	-1	-1
Саратський	19	28	28	28	28	8	-
Тарутинський	30	33	33	46	46	16	-
Татарбунарський	32	28	28	27	27	-5	-
приміська:	133	141	160	163	164	31	1
Біляївський	43	46	65	67	67	23	-
Комінтернівський	40	50	50	49	52	12	3
Овідіопольський	50	45	45	47	45	-5	-2
Всього	1073	1059	1057	1055	1065	-8	10

На відміну від вищезазначеного найбільш динамічна тенденція зростання суб'єктів аграрного виробничого підприємництва за досліджуваний період спостерігалась у Кілійському (у 2006 р. і 2009 р.), Біляївському (у 2006-2007 рр.), Роздільнянському (у 2006 р.), Тарутинському (у 2008 р.) і Саратському (у 2006 р.) районах, відповідно, у 1,8 р.; на 55,8 %; 55,6 %; 53,0 %; 47,4; або на 38; 24; 18; 16; 9 од.. Найвищі темпи приросту суб'єктів агробізнесу у Кілійському районі забезпечені утворенням у 2006 р. 10 підприємств нової для району організаційно – правової форми - фермерських господарств і одного ПП та збільшення кількості ТОВ, більш як в 2 рази, з 5 до 11 од., а у 2009 р.- зростанням їх, відповідно, в 1,5 р.; 3 р.; 1,8 р., а саме до 15 од.; 12 од. і 20 од.; у Біляївському - за рахунок збільшення кількості фермерських господарств, більш як в 3,4 р., з 7 до 24 од. та появи нових п'яти ТОВ та двох ПП; у Тарутинському – завдяки зростанню кількості господарських товариств з 9 до 16 од. та створенню у районі нових організаційно-правових форм аграрного бізнесу одноосібного володіння - 3 ФГ і 7 ПП і зменшення кількості СВК; у Саратському – також появи підприємств нових для району організаційно – правових форм - приватних підприємств і фермерських господарств (3 од. і 2 од.) та збільшення кількості існуючих ТОВ і СВК (на 3 од. і 1 од.).

В Ізмаїльському районі, де на даний час зареєстрована максимальна кількість агроформувань – 99 од., на відміну від 2006 р., коли спостерігався найбільший абсолютний приріст господарюючих суб'єктів – на 19 од., у 2007 році і до 1 жовтня 2008 р відмічена тенденція стабілізації їх кількості. Однак, уже на кінець 2008 р. – початок економічної кризи, їх кількість зросла на 3 од., а у 2009 р. знову відбувся процес стабілізації суб'єктів агровиробничого підприємництва.

Така ж тенденція щодо суб'єктів агровиробничого бізнесу, як зазначалось раніше, в останній рік існувала і в Ананіївському, Красноокнянському, Савранському районах Лісостепової зони, Ширяївському районі центрально - степової підзони, Саратському, Тарутинському, Татарбунарському районах південно – степової підзони та у Біляївському районі приміської підзони Степової зони області.

Однак, слід зазначити, що якщо переважна частина районів Лісостепової зони пік подрібнення господарств пройшли у докризовому 2006 р., то у майже половини районів центрально-степової підзони та у двох із дев'яти районів південно-степової підзони Степової зони він спостерігався з початком економічної кризи, тобто у кінці 2008 р. і протягом 2009 р.

Так, у Любашівському районі, де у 2005 р. сформувалась найбільша кількість сільськогосподарських підприємств – 155 од., в тому числі 102 фермерських господарства, уже в наступному році майже половина з них – 64 дрібних фермерських господарств, приватних підприємств і господарських товариств не витримала конкуренції, збанкрутувала і призупинила свою діяльність. Однак, вже у 2008 р. кількість господарюючих суб'єктів у даному районі знову зросла на 4 приватних підприємства, а у 2009 р.- знову зменшилось на одне з приватне підприємство. При цьому одне ПП було реорганізовано в ТОВ.

Тенденції суттєвого скорочення суб'єктів агровиробничого підприємництва у різні роки досліджуваного періоду спостерігалися також у трьох інших районах Лісостепової зони (Балтському, Котовському, Красноокнянському), чотирьох районах центрально - степової підзони (Березівському, Велико-Михайлівському, Фрунзівському, Ширяєвському), в чотирьох районах південно–степової підзони (Арцизському, Білгород-Дністровському, Болградському) та в Овідіопольському районі приміської підзони Степової зони області. Однак, лише в окремих з них, таких як: Ананіївський, Котовський, Балтський, Фрунзівський, Татарбунарський, Ширяївський, вона була відносно стабільною за останні чотири роки.

Нестабільно стагнаційно процес формування агровиробничого бізнес - середовища в останні чотири роки відбувався у таких районах як: Кодимський, Савранський Лісостепової зони; Березівський, Роздільнянський, Миколаївський центрально-степової підзони, Білгород-Дністровський, Болградський південно-степової підзони та Комінтернівський і Овідіопольський приміської підзони Степової зони, де в окремі роки спостерігалось як зростання, так і зменшення кількості суб'єктів господарювання.

Таке співвідношення між підзонами і зонами області щодо зазначених вище тенденцій призвело до внутрішньорегіональних структурних змін та принципових позицій у формуванні агровиробничого підприємницького середовища стосовно кожної із них. Так, якщо в 2001 – 2005 р.р. у Лісостеповій зоні області йшов активний процес подрібнення реформованих КСП і створення великої кількості дрібних самостійно господарюючих суб'єктів агровиробничого підприємництва і, перш за все ФГ, ПП, ГТ, а на півдні Одещини в більшості районів, крім Ізмаїльського району, спостерігався переважно поступовий перехід до колективних, партнерських форм ведення аграрного бізнесу і лише в незначній мірі до приватного одноосібного, (сімейного) підприємництва, що обумовлювало значно менші темпи зростання кількості суб'єктів господарювання і, відповідно, більш крупні їх розміри та обсяги виробничої діяльності, то у 2006 р. ситуація певним чином змінилася. А саме, на півночі регіону розпочався зворотній процес централізації виробничо – господарської діяльності і укрупнення суб'єктів агровиробничого підприємництва та зменшення їх кількості на 70 од., в центральній частині Степу відмічалася відносна стабілізація кількості господарюючих суб'єктів на рівні 212 од., а на півдні розпочався активний процес реорганізації СВК шляхом поділу і створення нових приватних одноосібних (ФГ, ПП) та

партнерських (ГТ) організаційних форм ведення малого і середнього бізнесу, що і обумовило збільшення загальної кількості суб'єктів господарювання з 306 до 355 од., в тому числі: ФГ - з 52 до 63 од.; ПП – з 32 до 55 од.; ГТ – з 49 до 66 од.. В приміській підзоні переважали процеси формування приватних підприємств і господарських товариств, а саме у Біляївському і Комінтернівському районах. При цьому в Овідіопільському районі спостерігався вже зворотній процес зменшення кількості суб'єктів агровиробничого бізнесу.

В наступні роки досліджуваного періоду вказані тенденції, головним чином, збереглися у Лісостеповій зоні, де продовжився процес централізації суб'єктів агровиробничого бізнесу і відповідне укрупнення їх виробничого потенціал та у південно-степовій і приміській підзонах Степової зони, в яких продовжувався зворотній процес - децентралізації, тобто подрібнення новостворених в процесі реформування КСП агроформувань і створення на приватній одноосібній чи дольовій основі нових підприємств.

В цілому за агровиробничими зонами і підзонами, у 2009 р. відмічались наступні тенденції: у Лісостеповій зоні, після незначного скорочення у 2007 р. (до 347 од.) і зростання у 2008 р. (до 351 од.), продовжилась тенденція скорочення суб'єктів агровиробничого бізнесу до 343 од., у центральній – степовій підзоні у 2007- 2008 р.р. відбувалось також їх скорочення до 183 од., а у 2009 р. – збільшення до 187 од., у південно – степовій – після відносної стабілізації на рівні 354 од. у 2007 р., в останні два роки продовжилось зростання -до 371 од. У приміській підзоні, на відміну від інших, протягом усього періоду досліджень спостерігалось активне формування суб'єктів агробізнесу, перш за все, фермерських господарств у Біляївському та товариств з обмеженою відповідальністю і приватних підприємств у Комінтернівському районі.

Внутрішньорегіональні тенденції формування і розвитку суб'єктів аграрного бізнесу за агровиробничими зонами і підзонами та адміністративними районами в останні чотири роки обумовили певні структурні зміни агровиробничого бізнесу - середовища регіону в цілому. Так, у 2009 р. в порівнянні з 2005 р., найбільш суттєвим було зростання приватних підприємств, створених на базі реформованих КСП, – на 11,7% чи 31 од. Їх кількість сягнула 217 од. а питома вага в загальній кількості суб'єктів господарювання становила 20,4%. Господарських товариств збільшилось на 26 од. або на 7,6 %, а фермерських господарств та сільськогосподарських виробничих кооперативів, створених на базі реформованих КСП, навпаки зменшилось на 21 і 29 од.. Відповідно їх кількість у 2009 р. склала: ТОВ - 369 од., ФГ - 236 од., СВК - 224 од., що становило 34,6; 22,2; 21,0 %. Суттєво, майже в 1,8 р., в останні чотири роки зменшилась кількість суб'єктів інших організаційно-правових форм господарювання, які сформувались в процесі реформування КСП, а саме з 34 до 19 од..

Висновки. Отже, в цілому можна зазначити, що в Одеському регіоні з 2006 р. хоча і розпочався новий етап розвитку АПК, який передбачає поступове відновлення великомасштабного аграрного виробництва на основі злиття, приєднання, поглинання або корпоративного чи кооперативного об'єднання агроформувань, що є об'єктивною реальністю дії економічних законів ринкової економіки, і перш за все, закону конкуренції, однак дослідження останніх трьох років вказують на досить нестійкий стагнаційний характер виявлених тенденцій, що обумовлено затяжною нестабільністю і невизначеністю політичної ситуації у державі, поряд із зовнішньою макроекономічною нестабільністю і стагнацією світової економічної системи, що пов'язано з світовою економічною кризою, які обумовлюють нестабільність та напруженість внутрішньої економічної обстановки і, відповідно, посилення динамічних змін в формуванні агровиробничого підприємницького середовища та пошук оптимальних організаційних і організаційно – правових форм ведення аграрного бізнесу в регіоні. Цей процес безперервний і в певні періоди набуватиме різних тенденцій і темпів. Головним при цьому є об'єктивна необхідність і можливість застосування конструктивно впливу на дані процеси через створення відповідних економічних механізмів і важелів загальнодержавного та регіонального регулювання забезпечуючи при цьому прогнозований сталий, конкурентоспроможний розвиток АПК як в цілому національного, так і окремих регіонів.

Література

1. Малік М.Й., Зіновчук В.В., Лупенко Ю.О. та ін. Основи аграрного підприємництва / М.Й. Малік, В.В. Зіновчук, Ю.О. Лупенко [За ред. М.Й. Маліка]. – К.: Інститут аграрної економіки, 2001. – 582 с.
2. Месель-Веселяк В.Я. Аграрна реформа і організаційно – економічні трансформації в сільському господарстві / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2010. - № 4. – С. 3 -18.

Радутная Е.В. **Внутрирегиональные тенденции развития субъектов аграрного бизнеса**

Аннотация. Рассмотрено тенденции развития организационно – правовых форм хозяйствования Одесской области. Особое внимание уделено изменениям форм хозяйствования в разрезе агропроизводственных зон и подзон региона.

Ключевые слова: реформирование, реорганизация, предпринимательство, организационно – правовая форма хозяйствования, агропроизводственная зона, подзона.

Radutna O.V. **Intraregional of the development tendency subject agrobusinesses**

Summary. The development tendencies organizational – legal forms of agrobusinesses the Odessa area is considered. The special attention to changes of forms of managing in a cut of agroindustrial zones and subbands of region is given.

Key words: reforming, reorganisation, business, organizational legal form of managing, an agroindustrial zone, a subband